

ATROF MUHITNI ASRASH HAR BIR INSONNING BURCHI

Esonaliyeva Bibirobiya

Andijon davlat chet tillari institute 2-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqola "Atrof muhitni asrash har bir insonning burchi" g'oyasini chuqur tahlil qilib, ekologik mas'uliyatning falsafiy, axloqiy va ilmiy asoslarini yoritadi. Maqolada global va mahalliy ekologik muammolar, jumladan, Orol dengizi fojiasi va O'zbekistondagi boshqa tahdidlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, har bir shaxs va jamoaning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi amaliy hissi, davlat siyosati, milliy qonunchilik va xalqaro hamkorlikning ahamiyati tahlil etiladi. Barqaror kelajakni ta'minlashda ekologik ta'lim, "yashil" iqtisodiyot va innovatsion yechimlarning o'ri alohida ta'kidlanadi. Maqola atrof-muhitni asrash nafaqat ijtimoiy majburiyat, balki insoniyatning kelajak avlodlar oldidagi universal burchi ekanligini ta'kidlab, umumiy sa'y-harakatlar orqali ekologik xavfsizlikka erishish mumkinligini xulosa qiladi.

Kalit soʻzlar: Atrof-muhit, Ekologik burch, Barqaror rivojlanish, Orol dengizi, Xalqaro hamkorlik, Yashil iqtisodiyot, Ekologik ta'lim, Biodiversitet

Kirish

Insoniyat taraqqiyoti davomida atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlar murakkab va ziddiyatli tus olib kelgan. Ilmiy-texnik inqiloblar va sanoat rivojlanishi ijtimoiy farovonlikni oshirgan bo'lsa-da, shu bilan birga, sayyoramizning ekologik muvozanatiga misli ko'rilmagan darajada salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi, resurslarning kamayishi va havo, suv, tuproqning ifloslanishi kabi global ekologik muammolar insoniyat oldida turgan eng dolzarb tahdidlardan biriga aylandi. Ushbu muammolarning ko'lami shuni ko'rsatadiki, atrof-muhitni muhofaza qilish nafaqat davlatlarning yoki xalqaro tashkilotlarning, balki har bir insonning shaxsiy burchidir. Bu burchning naqadar universal va

kechiktirib bo'lmas ekanligini anglash, kelajak avlodlar uchun yashashga yaroqli sayyorani saqlab qolishning asosiy garovidir. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada atrof-muhitni asrashning falsafiy, axloqiy va huquqiy asoslari, global va mahalliy muammolar hamda ularni hal etishdagi shaxsiy va jamoaviy mas'uliyat masalalari chuqur tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Ekologik burch tushunchasi insonning tabiatga bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi murakkab kategoriya bo'lib, u falsafiy, axloqiy va ilmiy asoslarga ega. Falsafiy nuqtai nazardan, bu burch antroposentrik (inson markazli) va ekotsentrik (ekotizim markazli) yondashuvlar doirasida talqin etiladi. An'anaviy antroposentrizm insonni tabiatning hukmdori sifatida ko'rib, uni faqat o'z ehtiyojlari uchun foydalanish vositasi deb hisoblagan. Biroq, zamonaviy ekologik falsafa, xususan ekotsentrizm, insonni tabiatning bir qismi sifatida, barcha tirik mavjudotlar bilan teng huquqli ekanligini ta'kidlaydi. Bu yondashuv insoniyatning ekotizimdagi o'rni va mas'uliyatini qayta ko'rib chiqishga undaydi, chunki ekotizimning barqarorligi insonning yashash sharoiti uchun muhimdir. Axloqiy jihatdan, atrof-muhitni muhofaza qilish burchi kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyat tamoyiliga asoslanadi. Bugungi avlodning tabiatga nisbatan mas'uliyatsiz munosabati kelajak avlodlarning hayot sifatiga, ularning tabiiy resurslardan foydalanish imkoniyatlariga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Atrof-muhitga yetkazilgan har qanday zarar qaytarilmas oqibatlariga olib kelishi mumkinligi sababli, axloqiy me'yorlar insonni ehtiyotkorlik va donolik bilan ish tutishga chaqiradi. Ekologik qonunchilikning asosiy maqsadi davlat va jamiyat tomonidan birgalikda amalga oshiriladigan chora-tadbirlar tizimi orqali inson va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarda uyg'unlikni o'rnatish hamda saqlashdan iboratdir [2]. Bu uyg'unlikka erishishda bioteknik yutuqlar, texnologik innovatsiyalar, mustahkam huquqiy asoslar va iqtisodiy rag'batlar kabi turli strategiyalar qo'llaniladi. Tabiatning o'ziga xos tuzilishini saqlab qolgan ekologik tizimlar, masalan, yer, suv havzalari, o'rmonlar, yer osti suvlari, atmosfera havosi, flora va faunaning boy xilma-xilligi kabi muhim

elementlar inson hayotini ta'minlovchi tabiiy ob'ektlar hisoblanadi [2]. Bu har bir insonning burchi va majburiyati bo'lib, bizning atrof-muhitimizni asrashga qaratilgan harakatlarimizning ilmiy asosini tashkil etadi.

Bugungi kunda insoniyat global miqyosdagi ekologik muammolar bilan yuzmayuz turibdi. Iqlim o'zgarishi, okeanlarning kislotalanishi, o'rmonlarning kesilishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, chiqindilarning ko'payishi va chuchuk suv resurslarining tanqisligi shular jumlasidandir. Bu global tahdidlar o'zaro bog'liq bo'lib, ularning har biri butun sayyora aholisi uchun jiddiy oqibatlariga olib keladi. Mahalliy miqyosda ham, ayniqsa O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda, atrof-muhit muammolari dolzarbdir. O'zbekiston inson faoliyati va sanoat rivojlanishi natijasida keng ko'lamli ekologik degradatsiya bilan kurashmoqda [3]. O'rmonlarning qisqarishi, qishloq xo'jaligi yerlarining o'zgartirilishi va yirik sanoat zonalarida, masalan, Angren-Olmaliq va Farg'ona-Marg'ilon mintaqalarida sanoat chiqindilari va gazlarining ifloslanishi jiddiy muammolardir. Sanoat oqava suvlari, pestitsidlar va o'g'itlar tufayli suvning ifloslanishi, shuningdek, flora va faunaning kamayishi kuzatilmoqda, bu esa ko'proq qo'riqxonalar tashkil etish zaruratini keltirib chiqarmoqda [3]. Eng muhim muammo – bu Orol dengizi fojiasidir. Bu fojia jiddiy ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlariga olib keldi. Toza ichimlik suvi tanqisligi, sanitariya sharoitlarining yomonlashishi, iqlimning keskin o'zgarishi (qurg'oqchilik, haroratning haddan tashqari ko'tarilishi va kuchli shamollar) shular jumlasidandir. Qurigan dengiz yovvoyi tabiatni kamaytirib, kasallik tarqatuvchi vektorlarning ko'payishiga olib keldi, bu esa aholi sog'lig'i uchun xavflarni kuchaytirmoqda [3]. Bu muammolar inson hayotining barcha jabhalariga salbiy ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy rivojlanishni cheklaydi, sog'liqni saqlash tizimiga yukni oshiradi va ijtimoiy barqarorlikka tahdid soladi.

Atrof-muhitni asrashdagi burch faqat davlat yoki yirik tashkilotlarning zimmasiga tushadigan vazifa emas, balki har bir insonning kundalik hayotidagi amaliy harakatlari bilan bog'liqdir. Shaxsiy mas'uliyat iste'mol madaniyatini o'zgartirishdan boshlanadi. Bu elektr energiyasi va suvdan tejamkorlik bilan foydalanish, chiqindilarni saralash va qayta ishlash, shaxsiy transport vositalaridan foydalanishni kamaytirish va jamoat

transportiga o'tish, sintetik mahsulotlar o'rniga ekologik toza mahsulotlarni tanlash kabi oddiy, ammo muhim harakatlarni o'z ichiga oladi. Jamoaviy darajada esa, fuqarolik jamiyati tashkilotlari, mahallalar va ta'lim muassasalari atrof-muhitni muhofaza qilishda faol rol o'ynashi mumkin. Ekologik aksiyalarni tashkil etish, ko'chat ekish kampaniyalari, atrof-muhitni tozalash ishlari, ekologik ta'lim dasturlarini amalga oshirish va aholining ekologik savodxonligini oshirish bo'yicha tadbirlar o'tkazish orqali jamoatning ekologik ongini yuksaltirish mumkin. Fuqarolar, shuningdek, ekologik muammolar bo'yicha davlat organlariga murojaat qilish, qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar kiritish va ekologik siyosatni shakllantirishda ishtirok etish orqali ham o'z hissalarini qo'shishlari mumkin. Bu harakatlar jamiyatda ekologik madaniyatni shakllantirishga va har bir shaxsning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi rolini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha samarali chora-tadbirlarni amalga oshirishda davlat siyosati va mustahkam qonunchilik bazasining o'ri beqiyosdir. Davlatlar ekologik me'yorlar va standartlarni ishlab chiqishi, tabiatni muhofaza qilish bo'yicha dasturlarni moliyalashtirishi va ularning ijrosini nazorat qilishi lozim. Shuningdek, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag'batlantiruvchi va atrof-muhitga zarar yetkazganlik uchun javobgarlikni kuchaytiruvchi huquqiy mexanizmlar yaratilishi kerak. O'zbekiston hukumati biosfera muvozanatini saqlash, resurslardan barqaror foydalanishni targ'ib qilish, tabiiy regeneratsiyani tiklash, biologik xilmaxillikni himoya qilish, Orol dengizi mintaqasi uchun yagona suv boshqaruvi siyosatini o'rnatish hamda chiqindilarni kamaytirish va ilg'or tozalash texnologiyalari orqali havo sifatini yaxshilashga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirmoqda [3]. Bu harakatlar atrof-muhit va sog'liq uchun yuzaga kelishi mumkin bo'lgan keyingi inqirozlarning oldini olish uchun zarur hisoblanadi. Xalqaro hamkorlik esa global ekologik muammolarni hal qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Atrof-muhit muammolari chegara tanlamasligi sababli, davlatlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tashkil topganidan so'ng global hamkorlikni sezilarli darajada oshirdi, bu esa 1948-yilda Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi

(IUCN) ning tashkil etilishiga olib keldi, hozirda unga 118 mamlakatdan 636 tashkilot a'zo [1]. BMTning 14 ta ixtisoslashgan agentliklaridan oltitasi, jumladan YUNESKO, FAO, JSST, Jahon meteorologiya tashkiloti va Xalqaro dengiz tashkiloti atrof-muhit muammolarini faol hal qilmoqda [1]. 1985-yilgi Vena konvensiyasi va 1987-yilgi Monreal protokoli (ozon qatlami bo'yicha), 1989-yilgi Basel konvensiyasi (xavfli chiqindilar bo'yicha) va 1992-yilgi Biologik xilma-xillik va Iqlim o'zgarishi konvensiyalari kabi yirik xalqaro kelishuvlar ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi [1]. 1972-yilgi Stokgolm konferensiyasi Inson muhiti deklaratsiyasini ishlab chiqdi, BMT Atrof-muhit dasturini (UNEP) tashkil etdi va 5-iyunni Butunjahon atrof-muhit kuni deb belgiladi [1]. Ushbu tashabbuslar hozirda BMTning 2030-yilgacha barqaror rivojlanish maqsadlariga kiritilgan bo'lib, 13, 14 va 15-maqsadlar atrof-muhitni muhofaza qilishga bag'ishlangan [1]. Xalqaro huquqiy hujjatlar va mexanizmlar orqali davlatlar o'z majburiyatlarini bajarib, umumiy ekologik xavfsizligini ta'minlashga hissa qo'shishlari lozim.

Barqaror kelajakni qurishda ekologik ta'limning o'rni beqiyosdir. Yosh avlodga bolalikdan ekologik bilimlar, tabiatga hurmat va mas'uliyat hissini singdirish, ularning ekologik savodxonligini oshirish jamiyatda ekologik madaniyatni shakllantirishning asosidir. Maktablar, universitetlar va ommaviy axborot vositalari ekologik ta'limni keng targ'ib qilishlari lozim. "Yashil" iqtisodiyot modeliga o'tish esa iqtisodiy rivojlanishni ekologik barqarorlik bilan uyg'unlashtirishni anglatadi. Bu energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish, chiqindilarni minimallashtirish va ekologik toza texnologiyalarni joriy etish orqali amalga oshiriladi. Yashil iqtisodiyot yangi ish o'rinlarini yaratish, investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash bilan birga, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirishga xizmat qiladi. Innovatsion yechimlar va texnologiyalar ekologik muammolarni hal etishda muhim vositalardan biridir. Bu havoni tozalash uchun ilg'or filtrlash tizimlari, suvni tozalash texnologiyalari, chiqindilarni qayta ishlashning samarali usullari, qishloq xo'jaligida ekologik toza usullarni joriy etish, sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili orqali ekologik

monitoringni takomillashtirish kabi sohalarni o'z ichiga oladi. Ilm-fan va texnologiya sohasidagi yutuqlardan oqilona foydalanish insoniyatga ekologik muammolarni yechishda yangi imkoniyatlar ochib beradi.

Xulosa

Atrof-muhitni asrash har bir insonning burchi ekanligi bugungi kundagi eng dolzarb va umuminsoniy mas'uliyatlardan biridir. Maqolada ko'rib chiqilganidek, bu burch falsafiy, axloqiy va ilmiy jihatdan asoslangan bo'lib, insonning tabiatga nisbatan yangicha munosabatini talab qiladi. Global miqyosdagi iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va resurslarning kamayishi kabi muammolar, shuningdek, O'zbekistondagi Orol dengizi fojiasi kabi mahalliy ekologik tahdidlar insoniyatning yashash sharoitiga jiddiy xavf solmoqda. Ushbu muammolarni hal etish nafaqat davlat siyosati va xalqaro hamkorlikni, balki har bir shaxs va jamoaning faol ishtirokini taqozo etadi. Ekologik ta'limni rivojlantirish, "yashil" iqtisodiyotga o'tish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish barqaror kelajakni qurishning asosiy yo'nalishlaridir. Kelajak avlodlar oldidagi majburiyatimizni anglagan holda, har birimiz ekologik ongli harakat qilishimiz, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishimiz va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha umumiy sa'y-harakatlarga hissa qo'shishimiz shart. Faqatgina umumiy burch va umumiy mas'uliyatni his etgan holda, biz sayyoramizning ekologik xavfsizligini ta'minlash va kelajak avlodlarga munosib meros qoldirishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Rolston, Holmes, III. Ekologik Etika: Tabiiy Dunyoga Bo'lgan Majburiyatlar va Undagi Qadriyatlar. Philadelphia: Temple University Press, 1988.
- [2] Jamieson, Dale. Axloq va Atrof-muhit: Kirish. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- [3] Callicott, J. Baird. "Yer etikasining kontseptual asoslari." Ekologik Etika, vol. 1, no. 4, 1979, pp. 339-351.

[4] Gardiner, Stephen M. "Axloq va Global Iqlim Ozgarishi." *Axloq*, vol. 114, no. 3, 2004, pp. 555-600.

[5] Norton, Bryan G. "Ekologik Etika va Tabiat Metafizikasi." *Ekologik Etika*, vol. 2, no. 3, 1980, pp. 247-268.